

माहिर

काँग्रेस व नेहरूंनी देशाची धर्माच्या आधारावर फाळणी केली, हा भाजप नेहमी आरोप करतो. परंतु, ही फाळणी झाली त्यावेळची राजकीय स्थिती, ब्रिटिशांनी या फाळणीला घातलेले खतपाणी याचा विचार स्वातंत्र्यानंतर जन्मलेले आपले सध्याचे पंतप्रधान व गृहमंत्री करीत नाहीत. उलट, सध्या त्यांनी देशात हिंदू मतांची बँक सुरक्षित राखण्यासाठी मंजूर केलेले हे नागरिकत्वातील सुधारणा विधेयक देशासाठी सर्वात धोकादायक ठरणारे आहे. नागरिकत्वाच्या सुधारणांच्या निमित्ताने जे बदल येऊ घातले आहेत, त्यामुळे देशात अशांतताच फैलावणार आहे. अर्थात, याचे शिल्पकार असतील भाजप व त्यांचे नेते नरेंद्र मोदी व अमित शहा. या विधेयकाचे पडसाद जगभर उमटू लागले आहेत.

प्रसाद केरकर
चिंतन
९८६७७२९११०

आयोगाने केंद्र सरकारच्या नागरिकत्व सुधारणा विधेयकावर तीव्र आक्षेप घेतला आहे. हे चुकीच्या दिशेने जाणारे धोकादायक वळण आहे, असे अमेरिकन आयोगाने म्हटले आहे. आता हे विधेयक भारतीय संसदेच्या दोन्ही सभागृहांत मंजूर झाल्याने केंद्रीय गृहमंत्री

हिंदू, शीख, पारशी, जैन, बौद्ध आणि ख्रिश्चन नागरिकांना यापुढे बेकायदा मानले जाणार नाही. त्यांना भारतीय नागरिकत्व बहाल करण्यात येईल. मोदी सरकारच्या काळात देशातील अल्पसंख्याक समाजात कोणतीही भीती नाही. कोणत्याही धर्माच्या व्यक्तीला घाबरण्याची

नागरिकत्वाच्या या सुधारणा करणे म्हणजेच आपल्या देशाचा गाभा असलेल्या धर्मनिरपेक्षतेला आव्हान देण्याचा प्रकार आहे. या नागरिकत्व दुरुस्ती विधेयकाद्वारे सरकार पाकिस्तान, बांगलादेश आणि अफगाणिस्तान या तीन देशातील हिंदू, ख्रिश्चन, पारशी, बौद्ध,

म्हणणे आहे. पण, त्या देशातील अहमदिया पंथीय मुसलमानांवर होणाऱ्या अत्याचाराबाबत सरकारचे मौन का? अल्पसंख्याकांविरुद्धातील कारवाया आणि आपल्या माणुसकीचे प्रदर्शन करण्यासाठी सरकारने हे तीनच देश का

करण्यास मनाई करण्यात आली आहे आणि ती सरकारलादेखील लागू आहे. याचा अर्थ, कोणतेही सरकार धर्माच्या आधारे नागरिकांत भेदभाव करू शकत नाही. एका धर्मीयाना एक कायदा वा नियम आणि दुसऱ्या धर्मीयाना अन्य, असे करण्याची सोय सरकारला नाही. ईशान्य भारतातील मेघालय, त्रिपुरा, मिझोराम आणि आसाम या राज्यांतील आदिवासीबहुल प्रांतांना या नियोजित नागरिकत्व दुरुस्तीतून वगळण्यात आले आहे. तसे करण्याचे ठीस कारण काही गृहमंत्र्यांनी दिलेले नाही. एकीकडे ३७० कलम रद्द करून आपण देश एकसंध केल्याचा दावा भाजपचे सरकार करते. मात्र, दुसरीकडे नागरिकत्वाचे हे विधेयक आपण समाजात दुफाळी निर्माण करते, याला काय म्हणावे? आसाम राज्यात नागरिकत्व यादीच्या प्रयत्नांचा पूर्णपणे बोऱ्या वाजला आहे. तेथे धर्म हा मुद्दा नाही, तर वंश हा वादाचा भाग आहे. त्यामुळे बांगलादेशातून या परिसरात स्थलांतरित झालेल्या हिंदू निर्वासितांनाही तेथे विरोध आहे. या परिसरातील निर्वासितांच्या वादास हिंदू आणि मुसलमान असा रंग देण्यासाठी भाजपने प्रयत्न केले; पण त्यात यश आले नाही. तेथे त्यानंतरही धर्मनिरपेक्ष वांशिकता हाच वादाचा मुद्दा राहिला. तिकडे एका बाजूने नागरिकत्व दुरुस्ती आणि दुसरीकडे नागरिकत्व पडताळणी, अशी ही दुहेरी मोहीम असेल. त्यात नागरिकत्व पडताळणी तर देश पातळीवर रेटण्याचा निधीर गृहमंत्री अमित शहा यांचा आहे. अशा प्रकारे देश धर्माच्या आधारे विभक्त करण्याची बीजे भाजपतर्फे रोवली जात आहेत. आज देशापुढे जे जीवन-मरणाचे अनेक प्रश्न आ वासून उभे आहेत, त्याची सोडवणूक करण्यापेक्षा लोकांच्या भावनांना हात घालणारे विषय हाताळून सरकार हिंदूंचे धार्मिक केंद्रीकरण करीत आहे. देशापुढे आज बेकारी, रोजगारनिर्मिती, दारिद्र्य निर्मूलन, शेतकऱ्यांचे प्रश्न यांच्याबरोबरीने अर्थव्यवस्थेपुढील मंदीचे आव्हानांसारखे अनेक जिब्याच्या प्रश्न आहेत. ते सोडवू शकत नसल्याने सरकार अशा भावनिक प्रश्नांना हात घालून लोकांचे लक्ष मूळ प्रश्नांकडून वळवित आहे. जनतेने भाजपचा हा डाव ओळखला पाहिजे. ■

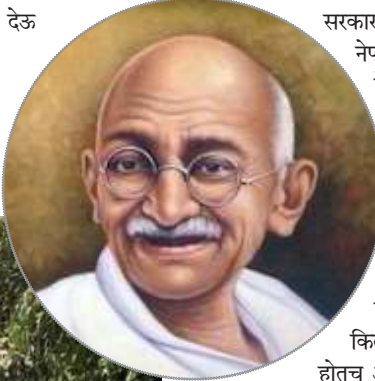
देशाच्या घटनेला आव्हान!

गरज नाही. केंद्र सरकार सर्वांचे संरक्षण करेल, अशी ग्वाही देत केंद्रीय गृहमंत्री अमित शहा यांनी नागरिकत्व दुरुस्ती विधेयक घटनेचे उल्लंघन करत नसल्याचे स्पष्ट

जैन आणि शीख या सहा धर्मीयाना त्वरेने भारताचे नागरिकत्व देऊ इच्छिते. महत्त्वाचे म्हणजे, या तीन देशांतच फक्त अल्पसंख्याकांवर अत्याचार होतात, हे सरकारचे मत चुकीचे

निवडले? त्यासाठी कोणते निकष सरकारने वापरले? मग श्रीलंका, नेपाळ, मालदीव, म्यानमार हे देश का नाहीत? एवढेच कशाला, आपल्या शेजारी असलेल्या कम्युनिस्ट चीनमध्येही विंगुर अल्पसंख्याकांवर अत्याचार सुरू आहेत, त्यांच्या बातम्या चीनेने कितीही दाबल्या तरी प्रसिद्ध होतच असतात. त्या देशातील अल्पसंख्याकांवरील अत्याचारांबाबत बोलण्याची आपली हिंमत का होत नाही? म्हणजे, या नागरिकत्व विधेयकामागे सरकारचे मानवता हे लक्ष्य नाही. विधेयकामागे सरकारचे एक आणि एकमेव उद्दिष्ट आहे व ते म्हणजे, मुसलमान निर्वासितांना वेचून-वेचून वेगळे काढणे. त्यासाठी फक्त धर्म हाच निकष लावण्यात आला आहे. आपल्या धार्मिक विद्वेषाच्या वृत्तीला मानवतेची जोड देऊन हे विधेयक देशाच्या मूळ पायालाच आव्हान देण्यासाठी आणले गेले आहे.

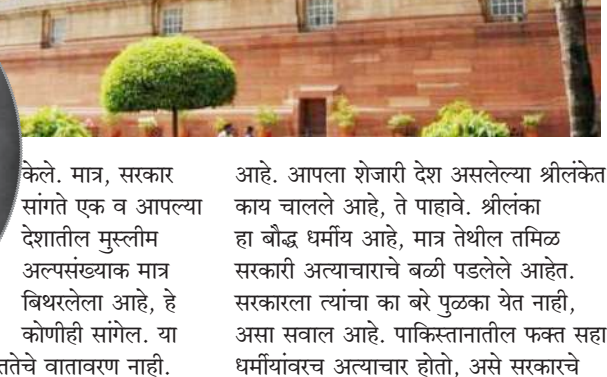
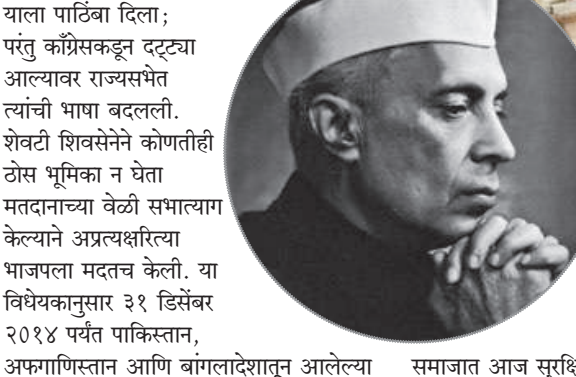
अमित शहा यांच्यावर अमेरिका निर्बंध घालू शकते. आठ तासांच्या वादळी चर्चेनंतर सोमवारी मध्यरात्री लोकसभेत नागरिकत्व सुधारणा विधेयक मंजूर झाले. विधेयकाच्या बाजूने ३११ तर विरोधात ८० मते पडली. आता हे विधेयक राज्यसभेतही मंजूर झाले. शिवसेनेने लोकसभेत

याला पाठिंबा दिला; परंतु काँग्रेसकडून दट्ट्या आल्यावर राज्यसभेत त्यांची भाषा बदलली. शेवटी शिवसेनेने कोणतीही टोस भूमिका न घेता मतदानाच्या वेळी सभात्याग करल्याने अप्रत्यक्षरित्या भाजपला मदतच केली. या विधेयकानुसार ३१ डिसेंबर २०१४ पर्यंत पाकिस्तान, अफगाणिस्तान आणि बांगलादेशातून आलेल्या समाजात आज सुरक्षिततेचे वातावरण नाही.

आहे. आपला शेजारी देश असलेल्या श्रीलंकेत काय चालले आहे, ते पाहावे. श्रीलंका हा बौद्ध धर्मीय आहे, मात्र तेथील तमिळ सरकारी अत्याचाराचे बळी पडलेले आहेत. सरकारला त्यांचा का बरे पुढका येत नाही, असा सवाल आहे. पाकिस्तानातील फक्त सहा धर्मीयांवरच अत्याचार होतो, असे सरकारचे

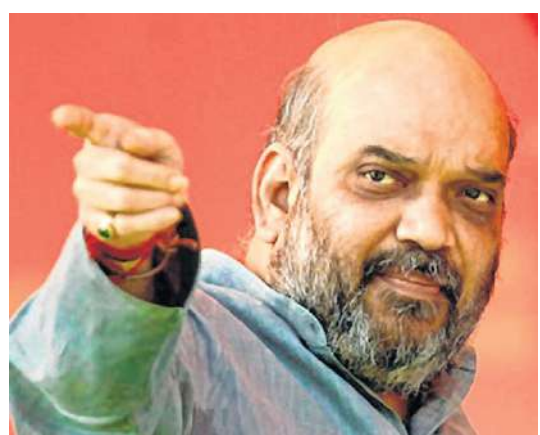
आहे. आपला शेजारी देश असलेल्या श्रीलंकेत काय चालले आहे, ते पाहावे. श्रीलंका हा बौद्ध धर्मीय आहे, मात्र तेथील तमिळ सरकारी अत्याचाराचे बळी पडलेले आहेत. सरकारला त्यांचा का बरे पुढका येत नाही, असा सवाल आहे. पाकिस्तानातील फक्त सहा धर्मीयांवरच अत्याचार होतो, असे सरकारचे

भारतीय जनता पक्षाच्या नेतृत्वाखालील सरकारने आता नागरिकत्व सुधारणा विधेयक संसदेत मंजूर करून घेतल्याने देशाच्या घटनेला आव्हान देण्याचा केलेला एक प्रयत्न आहे. त्यात सध्या तरी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी व गृहमंत्री अमित शहा हे यशस्वी झाले आहेत. परंतु, त्यांची ही चाल म्हणजे देशाच्या आजवरच्या घटनात्मक तरतुदींना दिलेली धडक आहे. तसेच यातून घर्माघर्मा मुद्द्यावर देशात फूट पाडण्याची केलेली ही तयारी आहे. काँग्रेस व नेहरूंनी देशाची धर्माच्या आधारावर फाळणी केली, हा भाजप नेहमी आरोप करतो. परंतु, ही फाळणी झाली त्यावेळची राजकीय स्थिती, ब्रिटिशांनी या फाळणीला घातलेले खतपाणी याचा विचार स्वातंत्र्यानंतर जन्मलेले आपले सध्याचे पंतप्रधान व गृहमंत्री विचार करीत नाहीत. उलट, सध्या त्यांनी देशात हिंदू मतांची बँक सुरक्षित राखण्यासाठी मंजूर केलेले हे नागरिकत्वातील सुधारणा विधेयक देशासाठी सर्वात धोकादायक ठरणारे आहे. नागरिकत्वाच्या सुधारणांच्या निमित्ताने जे बदल येऊ घातले आहेत, त्यामुळे देशात अशांतताच फैलावणार आहे. अर्थात, याचे शिल्पकार असतील भाजप व त्यांचे नेते नरेंद्र मोदी व अमित शहा. या विधेयकाचे पडसाद जगभर उमटू लागले आहेत. आंतरराष्ट्रीय धार्मिक स्वातंत्र्यासाठी काम करणाऱ्या अमेरिकन

गेल्या आठवड्यात भारतीय राजकारणात नागरिकत्वाचा कायदा आणि महाराष्ट्र व कर्नाटकातून भाजपसाठी आलेल्या 'गोड बातम्यांची' चर्चा होती. आणि, केवळ आठवडाच कशाला पुढील पाच वर्षे भारतीय राजकारण याच दोन घटनांच्या भोवती घोटाळत राहील.

नागरिकत्व कायदा आणि गोड बातमी

हे त्या दृष्टीने टाकलेले एक पहिलं आहे. शिवसेनेनं लोकसभेत जरी बिलाला पाठिंबा दिला असला, तरी राज्यसभेत विरोध करून भाजपची गोची केली आहे. कारण, भाजपला बहुमताचा आकडा गाठण्यासाठी सेनेची गरज राज्यसभेतच आहे.

गोड बातमी!

'आम्ही तुम्हाला लवकरच गोड बातमी देऊ,' माजी अर्थमंत्री आणि नितिन गडकरींचे खंदे समर्थक सुधीर मुनगंटीवार सरकार स्थापनेच्या चर्चेच्या काळात बोलले होते. हाच प्रश्न मुख्यमंत्री उद्धव ठाकरे यांना विचारला असता त्यांनी आपला मुलगा आदित्यकडे बोट दाखवत गोड बातमी केव्हाच दिली, असं भर

हिंदू, शीख, मुस्लीम समाजात विभागले आहेत, तर उत्तर भारतात हेच विभाजन हिंदू, मुस्लीम परिवारात आढळतं. भारतातील अनेक मुस्लीम परिवारातील नातेवाईक बांगलादेश, पाकिस्तानात आहेत, तर पाकिस्तानात असलेले अनेक हिंदू परिवार रोटी बेटी व्यवहार भारतात करतात. आजही पाकिस्तान, बांगलादेशमध्ये एकूण दोन पत्रकार परिषदेत म्हटलं. पण, भाजपला अभिप्रेत असलेली गोड बातमी म्हणजे महाराष्ट्रात भाजप सरकार सत्तेवर येणं! कर्नाटकात सत्तेच्या जवळ येऊनही सत्तेवर येऊ न शकलेल्या भाजपने कानडी मुलुखात 'ऑपरेशन कमल'च्या नावाने लोकशाही आणि पक्षांतर विरोधी कायदा याच्या चिंत्ना करत १५ आमदारांचे राजीनामे घेत त्यापैकी १२ जागी आपले आमदार निवडून आणून २२४ सदस्यांच्या कर्नाटक विधानसभेत आपली संख्या ११७ वर पोहचवत ७६ वर्षांच्या तरुण येडीयुपाया यांचं सरकार स्थिर करत दक्षिणेकडून एक गोड बातमी मिळवली. आता भाजपचं लक्ष मध्य प्रदेश आणि महाराष्ट्र या राज्यातूनही अशीच गोड बातमी आणण्यावर आहे. मध्य प्रदेशात भाजप बहुमतापासून केवळ आठ मते दूर आहे. आणि, म्हणूनच इथेही 'ऑपरेशन कमळ' करण्याचा चंग भाजपने बांधला आहे.

महाराष्ट्रात मात्र गोड बातमी मिळण्यासाठी सध्या सत्तेवर असणाऱ्या तीन पक्षांपैकी एकातून दोन तृतीयांश आमदार बाहेर पडले पाहिजेत. असा प्रयत्न अजित पवारानी करून पाहिला आहे. पुन्हा असा प्रयत्न होणारच नाही, याची खात्री कोणीही देऊ शकत नाही. कारण, महाराष्ट्रासारख्या आर्थिकदृष्ट्या सक्षम असलेल्या राज्याला गमावणे भाजपला चांगलंच जिव्हारी शॉकलं आहे. त्यातच सेनेचे ज्येष्ठ नेते माजी मुख्यमंत्री मनोहर जोशी यांनी भाजप-सेना पुन्हा एकत्र येऊ शकतात, असं सांगून नितिशकुमार स्टॉईल राजकारण महाराष्ट्रात होऊ शकतं, याचे संकेत दिले आहेत. एके काळी मनोहर जोशींचा शब्द हा सेनेत प्रमाण मानला जात होता. आज त्यांच्या जागी संजय राऊत आहेत. पण, ८४ वर्षांच्या सरांनी आपली जिद्द सोडली नाही आणि आजही सेनेशी एकनिष्ठ राहून आपली बांधीलकी भाजपशी असल्याचं दाखवून दिलं आहे. एक मात्र सेना, की भाजपबरोबर जरी सेना एकत्र आली, तरी खरा आपला मुख्यमंत्रीपदाचा हट्ट सोडणार नाही. कोणत्याही पक्षाच्या पाठिंब्यावर सेनेचाच मुख्यमंत्री राहिल. आणि, यालाच म्हणतात नितिशकुमार स्टॉईल राजकारण! ■

पाशवी बहुमताच्या भरवशावर काश्मीर आणि सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयामुळे राम मंदिर प्रश्न निकालात काढल्याचा भ्रम लोकांना दाखवल्यानंतर भाजपने आपल्या छुप्या संघप्रणित अजेंड्यातील नागरिकत्वाच्या कायद्याचं हत्यार उपसले. याआधीही या हत्याराचा वापर करण्याचा प्रयत्न झाला; पण २०१८ ला हे विधेयक रखडले गेले. पण, आता भाजपच्या लोकसभेतील बहुमताच्या भरवशावर अमित शहांनी हे विधेयक पुन्हा मांडलं. अशा प्रकारचा कायदा केवळ इस्राएलमध्ये अस्तित्वात आहे. जगात कुठेही राहणाऱ्या यहुदी किंवा ज्यू धर्माच्या लोकांना इस्राएलचं नागरिकत्व हक्काने मिळतं इतकाच त्यांचा अर्थ. इस्राएल हे राष्ट्र १९४८ साली अस्तित्वात आले आणि जगभरात पसरलेल्या ज्यू समाजाला एकत्र करण्यासाठी इस्राएल सरकारने हा कायदा केला.

भारताची सीमा पाकिस्तान, बांगलादेश, अफगाणिस्तान आणि इतर अनेक देशांशी जोडली आहे. हे देश भारतीय उपखंडाचा भाग होते. त्यामुळे मुस्लीम समाजबरोबरच काही प्रमाणात यहुदी, शीख, पारशी, जैन, बुद्ध समाजांही या देशात अल्पसंख्याक म्हणून वावरत आहेत. यात अर्थात हिंदू समाजाची संख्या जास्त आहे. रणजित सिंग यांचं राज्य अफगाणिस्तानपर्यंत पोहचलं होतं. त्या देशात आजही शीख समाज आहे. मुस्लीमबहुल असलेल्या या देशात या अनेकवेळा अल्पसंख्याक समाजावर, मुख्यत्वे हिंदू समाजावर अत्याचार केल्याचा आरोप केला गेला. लोकसभेत नेमक्या याच मुद्द्याला डोळ्यासमोर ठेवून या सर्व समाजातील लोकांना भारतात नागरिकत्व घेण्याचा अधिकार या कायद्याने देण्यात येईल. पण, जाणीवपूर्वक मुस्लीम समाजाचं नाव या यादीत समाविष्ट केलेलं नाही. त्यामागचं कारण मुस्लीम धर्मासाठी पाकिस्तान, बांगलादेश, अफगाणिस्तान हे देश आहेत, हे देख्यात आलं. पण, मुळात धर्माच्या आधारावर निधर्मी असलेल्या राष्ट्रात नागरिकत्व देणं हेच चूक आहे. तुर्कस्तानमधील ख्रिश्चन तुर्की लोकांना युरोपातील इतर ख्रिश्चन देशात नागरिकत्व मिळत नाही. सुन्नी मुस्लीम असलेल्या इराक, सौदी अरेबिया या देशात जगातील सर्व सुन्नी मुस्लिमांना किंवा इराणमध्ये सर्व शिया पंथी मुस्लिमांना नागरिकत्व मिळत नाही. धर्माधिष्ठित राष्ट्र किंवा देश कधीही टिकू शकत नाही. अमेरिकेत सर्व धर्मांच्या लोकांना प्रवेश आहे. त्या अमेरिकेनेही या बिलाला विरोध केला आहे. पंजाबमधील अनेक परिवार

कोर्टात जास्त हिंदू राहतात. राणा हमीर सिंह, महेश मलानी यासारखे दिग्गज पाकिस्तानात मंत्री, खासदार आहेत. मात्र, अशा परिस्थितीत जाणीवपूर्वक १९४७ च्या फाळणीची आठवण करून देत भारतातील १०० कोटी हिंदूंच्या मनात मुस्लीम धर्माच्या बाबतीत तेढ उत्पन्न करणं आणि निवडणुकीत हिंदूंची गड्डा मते मिळविणे, याहून अधिक या बिलाचा हेतू नाही. राम मंदिर, कलम ३७०, समान नागरी कायदा आणि आणि आता नागरिकत्व विधेयक हे सर्व केवळ मुस्लीम समाजाला वेगळं पाडण्याकरिता आणि आपली हिंदू व्होट बँक अधिक वाढविण्यासाठी केलेले प्रयत्न आहेत. याचा विकासाशी काहीही संबंध नाही. शरी वाजपेयी, अडवाणी यांना मोदींना मिळालेले बहुमत मिळाले असते, तर त्यांनीही अशाच प्रकारचे कायदे केले असते. कारण, सध्याच्या दृष्टीने भारत हे निधर्मी राष्ट्र न राहत ते हिंदू राष्ट्र झाले पाहिजे आणि हे विधेयक

बीडमधील मेळावा : भाजपमधील धुमसता ज्वालामुखी?

असे म्हणतात की, संकट भित्री असतात; ती येताना एकट्याने येत नाहीत. ती झुंडीनेच येतात. भारतीय जनता पक्षाच्या, विशेषतः महाराष्ट्रातील मंडळींना याचा क्षणोक्षणी प्रत्यय येत असणार. गेल्या ऑक्टोबरमध्ये महाराष्ट्रात विधानसभेच्या निवडणुका झाल्यापासून एकही दिवस असा गेला नाही, ज्या वेळी राज्य भाजपसमोर नवे संकट उभे ठाकले नाही. आणि, या नवनव्या संकटांची मालिका इतक्यात खंडित होण्याची शक्यताही दृष्टिपात नाही.

निवडणुकीपूर्वी भाजपात चहूबाजूंनी 'मेगा भरती' सुरू झाली होती; इतकी की पक्षाच्या फाटकात 'हाऊसफुल्ल'चा बोंद लावण्याची संज्ञा आली. पण, भरतीनंतर ओहोटी येते, तशीच आता ओहोटी लागण्याची चिन्हे जाणवू लागली आहेत. सध्या तरी कुणी बाहेर पडलेले नाही; पण बाहेरचा दरवाजा चाचपडण्याची तयारी अनेकांनी सुरू केल्याच्या बातम्या येत आहेत. हे चांगले चिन्ह नव्हे. हे सगळे आताच सांगण्याचे कारण गुर्खारी. १२ डिसेंबरला स्वर्गीय गोपिनाथ मुंडे यांच्या जन्मदिनी त्यांच्या कन्येने सादर केलेले भव्य शकतीप्रदर्शन. मराठवाड्यातील बौद्ध या जिब्याच्या गावी पंकजा मुंडे यांनी आयोजिलेला मेळावा फार

भव्य होता असे नाही. पण, या मेळाव्याचा मूड आणि त्यात माजी मंत्री एकनाथ खडसे व पंकजा यांनी केलेली भाषणे पाहता, हा मेळावा भाजपच्या शीर्ष नेतृत्वाच्या मनात भीतीचा गोळा आणणारा होता, हे नक्की. 'मी पक्ष सोडणार नाही', हे स्पष्ट करतानाच आपण पक्षात राहूनच आपली भूमिका थेट जनतेच्या व्यासपीठावर मांडणार असल्याचे त्यांनी जाहीर केले. मराठवाड्यातील जनतेच्या प्रश्नांकडे लक्ष वेधण्यासाठी २६ जानेवारीला औरंगाबादत एक दिवसाचे लाक्षणिक उपोषण करणार असल्याची घोषणाही त्यांनी केली व नंतर महाराष्ट्रभर दौरा करण्याचा आपला कार्यक्रम त्यांनी विशद केला. त्यांनी भाजपच्या कोअर कमिटीतून आपण बाहेर पडत असल्याचे त्यांनी टाळ्यांच्या कडकडटात जाहीर केले. याचाच अर्थ, आता पंकजांनी पक्षाची सर्व बंधने झुगारली आहेत. 'मी पक्ष सोडणार नाही', हे जाहीर करताना त्यांनी पक्षश्रेष्ठाना एक प्रकारचे आव्हानच दिले आहे. जर पंकजांचा राज येव्हीच शमला नाही, तर त्यांना पक्षात राहूनच पक्षाला विरोध करण्याचा कार्यक्रम चालूच राहील. अशा वेळी पक्षालाच त्यांच्याविरुद्ध कारवाई करावी लागेल. ते सोपे नाही. याचे कारण, आज त्या पक्षात एकट्या नाहीत. त्यांच्यासमवेत पक्षातील ज्येष्ठ व लोकप्रिय नेते तर आहेतच; शिवाय सर्वात महत्त्वाचे हे, की राज्यातील सर्वात महत्त्वाचा 'ओबीसी' जातीसमूह पंकजांच्या समवेत असणार. ही लोकसंख्या राज्याच्या लोकसंख्येच्या ७५ टक्के इतकी विशाल आहे. विशेष म्हणजे, आज त्यांना एकत्र जोडून ठेवेल, असे नेतृत्व राज्यात नाही. इतका मोठा जनसमुदाय जर पंकजांच्या पाठीशी उभा ठाकला, तर महाराष्ट्रात त्यांना शह देणारी अन्य शकती नाही. पंकजांचे हेच शकतीस्थान आहे. पंधरा वर्षापूर्वी राष्ट्राव्ही काँग्रेसचे नेते छान पुजबळ यांनी 'महात्मा फुले समता मंच' स्थापन केला व ओबीसी समाजाची ताकद आपल्या पाठीशी उभी केली. ►► पान १२ वर

एका लग्नाची तिसरी गोष्ट

नातेवाईकांचे घरी लग्न सोहळा होता. म्हणजे, असा लग्न सोहळा घरी होत नसतो. तर तो अन्यत्र हॉलमध्ये वगैरे होतो. फारपूर्वी लग्न उरले की विवाह सोहळा मुंबईत होत असे. म्हणजे, लग्नाच्या निमित्ताने मुंबईला जायला मिळत असे. मुंबईत जाणे कधी तरी योग येईल तेव्हा होत असे. म्हणजे, लग्नाच्या निमित्ताने दोन-तीन दिवस मुंबईत घालवायचे म्हणजे जिवाची मुंबई होत असे.

आता लग्न सोहळे मुंबईपेक्षा एखाद्या वाडीतील रिसॉर्टमध्ये होतात किंवा खेड्यात दूरवर असलेल्या हॉलमध्ये होतात. असा हा लग्न सोहळा दोन ठिकाणी आयोजित केला होता. म्हणजे, एका रिसॉर्टमध्ये लग्नानिमित्त गायन वगैरे कार्यक्रम, दुसरे दिवशी आणखी एका रिसॉर्टमध्ये लग्न सोहळा होता. दोन्ही ठिकाणी भोजन व्यवस्था व सर्व सोयी उपलब्ध होत्या.

ज्या रिसॉर्टमध्ये लग्नाचा संगीत समारंभ आयोजित केला होता ते रिसॉर्ट पंगडाईज विला होते. हे स्थळ चोंडी नाक्यावरून डाव्या बाजूला एका लहानशा रस्त्यातून आत पाऊण किलोमीटर गेल्यावर लागते. सायंकाळीची वेळ होती व रस्ता खडबडीत होता.

रस्त्यामध्ये बऱ्याच गाड्या उभ्या होत्या. मात्र, हे पंगडाईज दोन-तीन एकसात पसरले होते. आत जाताना सुंदरसे प्रवेशद्वार रूप मार्ग होता. या मार्गातून आत गेल्यावर सर्वांसाठी खुर्चा वगैरे

होत्या व एक स्टेज तयार केले होते. स्टेजवर फक्त प्रकाश होता. बाकी संपूर्ण पंगडाईजमध्ये लहान दिवे लुकलुकत

आठवण

डॉ. रमेश वाडें

याशिवाय सर्व्हिस देणाऱ्या भगिनी होत्या. त्या आपणास हवा असलेला पदार्थ झटकन आणत होत्या. एकूण हे स्नेहभोजन फारच छान व प्रशस्त वातावरणात होते. हा भोजनाचा

गायनाचा कार्यक्रम संपल्यावर या दिवसाचा कार्यक्रम समाप्त झाला.

दुसऱ्या दिवशी विवाह सोहळा हा आणखी एका मुशेत या गावातील यू टॉपीकाना हॉटेल येथे होता. तो सायंकाळी होता. हे यू टॉपीकाना हॉटेल बारा-पंधरा एकरात निवांत जागी निसर्ग सान्निध्यात वसलेले आहे. सर्वत्र वृक्षझाडी वगैरे आहे. येथे मुशेतला जायला रस्ताही असाच साधा व अरंद होता. मात्र, हॉटेलचा साज फारच मोठा वाटला. बारा-पंधरा एकरात सर्वत्र वृक्ष आहेतच; परंतु पाहण्यासाठी रिसॉर्ट व निवासासाठी दोन माळ्यांच्या इमारतीही आहेत. येथे एकाच वेळी मुंबईकर पर्यटक येत असतात व लग्न सोहळाही होत असतो. जागा मोठी असल्यामुळे काही अडचण येत नाही.

या हॉटेलमध्ये लग्नासाठी खास मंच बांधलेली इमारत होती व पुढे मोकळी भरपूर जागा ही खुर्च्यांनी भरलेली होती. विविध रंगाचे लाईटचे दिवे होते; परंतु प्रकाश मंद होता. संपूर्ण बारा-पंधरा एकर जागा छान प्रकारे विकसित करून निवासस्थानी, हॉल, भोजन व्यवस्था, मौजमजेसाठी भटकंती करण्यासाठी छानसे वेडे वाकडी वळणे असलेले रस्ते रस्ते लावण्यांनी बांधलेले आहेत. त्यामुळे वेळ शिल्लक असेल तर या टॉपीकाना अेरियाच्याबाहेर पडण्याची जवरी नाही. तर टॉपीकानाच्या परिसरात भटकंती करणे सोयीस्कर आहे. शिवाय, वेगळ्या वळणाचे पंके रस्ते करमणुकी करणारे होते आणि सायंकाळ संपून रात्रीचा अंमल सुरु झाला होता.

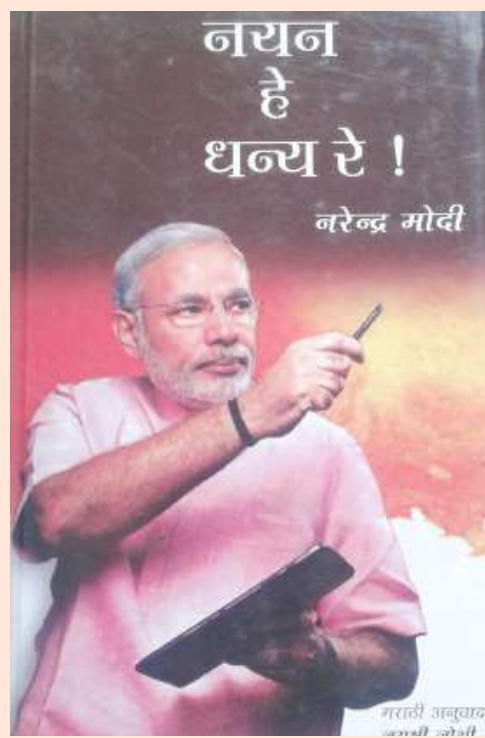
मात्र, या सर्व परिसरात लहान-लहान दिवे लावलेले होते. झुडपांमध्ये, वृक्षांवर आदी ठिकाणी लहान दिव्यांच्या प्रकाश असल्यामुळे रात्र आणि दिवस असे काहीच नव्हते, तर अंधुक प्रकाश सर्वत्र होता.

९३२६००४७४३

प्रेरक आणि चिंतनशील कविता

नयन हे धन्य रे!

'नयन हे धन्य रे!' हा कवी नरेंद्र मोदी यांच्या मूळ गुजराती आणि हिंदी अनुवादित ६७ कवितांचा संग्रह पुण्याच्या उत्कर्ष प्रकाशनाने अतिशय देखण्या स्वरूपात वाचकांसमोर ठेवला आहे. वडोदरा येथील जयश्री जोशी यांनी मराठी अनुवाद केला आहे. सुरुवातीला 'अनुवादाच्या अनुपंगाने' त्यांनी आपले मनोगत व्यक्त केले आहे. साहित्यात रुची असणाऱ्या आणि मराठी, गुजराती, हिंदी या तिन्ही भाषांत अनुवाद करणाऱ्या जयश्री जोशी यांनी मैत्रिणीने सुचविल्याने हे काम केले. त्यांच्या मते, अनुवाद हे नुसतेच भाषांतर नसून मूळ लेखकाच्या भावविश्वाचे एका भाषेतून दुसऱ्या भाषेत केलेले भाषांतर असते. या काव्यसंग्रहाच्या माध्यमातून त्यांना नरेंद्र मोदी यांच्यातले हळूवार कवीमन अनुभवायला मिळाले. 'आँख ये धन्य है' हा हिंदी अनुवाद करणाऱ्या डॉ. अंजना संधीर, अहमदाबाद यांचेही विविध अनुभव या पुस्तकात 'प्राकथन' या शीर्षकान्वये समाविष्ट आहेत. 'सस्वतीचा एक उपासक' या नात्याने लिहिलेले नरेंद्र मोदी यांचे २००७ सालचे 'मनोगत'ही वाचावयास मिळते. 'माझ्या पदाला विसरून फक्त काव्यपदाचाच आनंद घ्यावा' अशी एक विनंतीही कवी नरेंद्र मोदी यांनी वाचकांना केली आहे. अशोक बोकील यांचे रंगीत मुखपृष्ठ समर्पक आहे.

पुस्तक

प्रा. शाम जोगळेकर

'धन्य' या पहिल्या कवितेत कवीने पृथ्वीचे सुंदर वर्णन केले आहे. सुरुवात आणि शेवट वेधक आहे.

पृथ्वी ही रम्य रे

नयन हे धन्य रे...

... धन्य, धन्य, धन्य रे

पृथ्वी मम रम्य रे

'आम्ही' ही वेगळ्याच प्रकारची कविता आहे. सुरुवातीला कवी म्हणतात,

'आम्ही मित्र आहेत जीवनाचे

आम्ही भरपूर आहेत प्रेमाने'

तर शेवटी कवी म्हणतात,

'आम्हांस कुठे ना असे किनारा

आम्ही सागरामधली धारा'

'आक्रंदन' या कवितेत शेवटी कवी म्हणतात, 'माझ्या नीकेला पैलतीरी नेईल असा नाविक कधी भेटणार?' ही ओळ विधात्याला किंवा प्रियकरालाही लागू पडते. 'आज' या कवितेतील शेवटच्या काही ओळी वाचकाला अंतर्मुख करतात आणि वास्तवाचेही भान देतात.

आत्मा अमर आहे... परंतु

अभरत्वालादेखील

हवा असतो वर्तमानाचा देह

... भूतकाळाचे इतके ममत्व बाळगून

वर्तमानाला दगा देऊन जगण्यात काय अर्थ आहे?

'आपण' या कवितेत एकलेपणाची जाणीव व्यक्त होते. ही एक चिंतनप्रवृत्त करणारी कविता आहे. 'संकट' या कवितेत नदीची विविध रूपे व्यक्त होतात. त्यासाठी स्त्रीचे रूप वापरले आहे. 'उणीव आपुलकीची' या सुंदर कवितेत कवीने मानवी स्वभावदोषांचे यथार्थ चित्रण केले आहे. 'उठा वीरांनो' या कवितेत हिमालय, आसाम येथील समस्यांनी देशाचे भवितव्य पेटले आहे याची कवी जाणीव करून देतो. 'अशी माणसे' या कवितेत माणसे आणि निसर्ग यांची यथार्थ तुलना केली आहे. शेवटी निसर्ग कधी खोटे बोलत नाही, हेही सांगितले आहे. 'उत्सव' आणि 'गरबा' या कवितांत

पंतंग उत्सव आणि गरबा या गुजरातमधील दोन प्रमुख उत्सवांच्या संदर्भात कवीचे चिंतन व्यक्त होते. 'कारणिल' या कवितेत भारतीय जवानांच्या पराक्रमाचे काव्यमय वर्णन केले आहे. 'बाणा' या कवितेत कवी म्हणतात - 'सत्य हा तर आपला बाणा आहे लाचारी नव्हे!'

'गीतात' या सुंदर, काव्यमय कवितेत निसर्गाचे आलेले वर्णन डोळ्यासमोर जणू चित्र रेखाटते. 'गीत' कवितेत कवीने मानव आणि हिंदू असल्याचा गौरव वाटत असल्याचे सांगितले आहे. 'छत्र-छाया' या कवितेतील शेवटची प्रार्थना प्रेरक आहे. 'नर्मदा' या सुंदर कवितेत नर्मदा ही गुजरातची अस्मिता कशी हे स्पष्ट केले आहे. 'माते, मज देवत्व दे' ही कविता म्हणजे एक आगळी-वेगळी प्रार्थना आहे. 'वंदे मातरम्' आणि 'आश्चर्याची पहाट' या कविता प्रेरक आहेत. 'स्मरण' आणि 'हिंदू-हिंदू मंत्र' या कवितांतून कवी आपला व्यापक दृष्टिकोन व्यक्त करतो आहे. या कवितासंग्रहाद्वारे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या काव्याची आणि कवी हृदयाची ओळख होते. मात्र या पुस्तकातील 'प्रतीक्षा, काही, नाव, गाव' हे सदोष शब्द छंदकतात.

पुस्तकाचे नाव : नयन हे धन्य रे!
(कवितासंग्रह)
कवी : नरेंद्र मोदी
मराठी अनुवाद : जयश्री जोशी
प्रकाशक : उत्कर्ष प्रकाशन, पुणे ४
पृष्ठे : ११४, मूल्य : ₹५०/- रुपये
९२७३३४३१७७

गीता तुमच्या माझ्यासाठी

मागीरच्या लेखात आपण पाहिले की, शरीराचे उत्तमंग असलेल्या मस्तकांत प्राण स्थापन करायला भगवंत सांगत आहेत, त्यानंतर 'ॐ' या एकाक्षरी ब्रह्माचा उच्चार करीत, माझ्या निर्गुण स्वरूपाचे चिंतन करीत, जो देहाचा त्याग करतो, तो मलाच प्राप्त होतो; असे भगवंताने सांगितले आहे. हे सर्व वाचून थोडे धाबरायलाच होते. आधीच अंतकाळ भयंकर, त्यावेळी शारीरिक, मानसिक स्थिती कशी असेल हे देवच जाणू! त्या कठीण सम्यी प्राण मस्तकात चढवून, भगवंताचे स्मरण करीत ओंकाराचा उच्चार करून देह सोडायचा तरच आपण भगवंताला प्राप्त होणार. योगी साधकांचे ठीक आहे, पण आपल्यासारख्या सामान्यजनांना मात्र हे फार अवघड आहे.

पण आपल्यासाठी एक दिलासा आहे. भगवंत सगळ्यांना बरोबर घेऊन चालतात; थोर महात्मे, योगी, ज्ञानी, इतकेच काय अगदी पापी दुराचारी माणसांचेही कल्याण करण्याची तळमळ त्यांना असते म्हणूनच भगवंत लगेच पुढच्या श्लोकात आरंभून देतात, की जो माझ्या ठिकाणी अनन्य चिंत होऊन नेहमी माझे स्मरण करतो, त्या माझ्याशी युक्त असलेल्या योग्याला मी सहज प्राप्त होणार आहे. कोणत्याही कठीण योगक्रिया न करता फक्त भगवंताच्या स्मरणाने भगवंताला प्राप्त करता येते, पण अर्थातच ते स्मरणसुद्धा त्याच उच्च दर्जाचे पाहिजे.

हरि-ध्यान हरि-ध्यान।
तें चि माझे संध्या-ध्यान।
हरि-ध्यान हरि-ध्यान।
तें चि माझे योगासन।
(संजीवनी गाथा, स्वामी स्वरूपानंद, पावस)
अशी अवस्था व्हायला पाहिजे.

प्रपंच करत असता सोयीप्रमाणे मध्ये मध्ये भगवंताला आठवणे, ही प्राथमिक पायरी आहे. भगवंताचे स्मरण करत प्रपंच करणे ही, त्यापेक्षा अधिक वरची पायरी आहे; आणि प्रत्येक कर्म भगवंताला अर्पण करणे, ही अत्युच्च पायरी आहे. ते अध्यात्मातील एव्हरेस्ट शिखर आहे. हे शिखर गाठण्यासाठी 'अनन्यचेता' न्हावे लागते. ज्याचे चिंत भगवंताला सोडून अन्य गोष्टींकडे किंचितही जात नाही, तो अनन्य चिंत होय। शरीर व प्रपंच हे आपले नव्हते. आपण केवळ इथे विश्र्वस्त आहोत. आपल्याला ही 'ठेव' कर्तव्यबुद्धीने सांभाळायला दिली आहे; पण आपण मात्र मालक असल्याच्या थाटात इथे वावरत असतो.

भगवंताचे परमधाम हेच आपले खरे घर आहे. आपण भगवंताचे अंश आहोत. भगवंताशी आपले

करिष्ये वचनं तव।

नाते सळखया आईचे आहे आणि प्रपंच व देहाशी असलेले नाते सावरण आईचे आहे; पण अज्ञानामुळे हे सावरणपणाचे नातेच आपण खरे समजतो. भगवंताशी

भाग-६८
अनुबांधा न. महात्रे-वानवडे

आपला अनादीकाळापासून स्वयंसिद्ध संबंध आहे. तो कायम स्मरणगत ठेवून दड केला पाहिजे, म्हणजे भगवंत सुलभ आहेत. यासाठी फारसे काही करायचे नाही, तर जन्माला आल्यापासून ज्या इतर अनेक गोष्टी आपण जोडल्या आहेत त्यामधून मन काढून घ्यायचे. त्यातील बऱ्याच गोष्टी जीवन व्यवहाराला आवश्यक असतात; म्हणून त्याचा त्याग करायचा नाही, तर त्यातून फक्त चिंत काढून घ्यायचे. आरण्य पर्यटनाला गेलो तर अनेक रमणीय स्थळे पाहतो. त्याचा आनंद घेतो. पण, कायम तिथेच रमत नाही, किंबहुना काही ठराविक दिवसांनंतर घरी कधी परततो, अशी ओढ लागते. कारण, आपल्याला माहीत असते, की 'खरे घर ते!'। अगदी अशीच ओढ भगवंताबद्दल लागली पाहिजे.

नदीचा प्रवाह उगमापाशी शुद्ध असतो. हळूहळू त्यामध्ये केरकरा जमा होत जातो. जन्माला येताना आपण फक्त 'सोहम' ही भावना घेतो घेऊन येतो. नंतर हळूहळू त्यामध्ये इतर बाह्य गोष्टी जमा होत जातात. त्या प्रयत्नपूर्वक काढून टाकण्याची, की निखळ 'सोहम' ही भावना उरत. आणि, भगवंताचे स्मरण आपोआपच होईल, जसे तांदळातून खडे काढून टाकले की, मागे फक्त स्वच्छ तांदूळ उरतात! तान्हा बाळाला, आईला आठव असे सांगावे लागत नाही; त्याच्यासाठी आई हेच त्याचे विश्व असते, त्यामुळे त्याला आईचे स्मरण असतेच. आपण अनन्यभावाचे भगवंताचे नित्य स्मरण केले पाहिजे. तर भगवंत आपल्याकडे धावत येईल. लोहचुंबक लोखंडाला खेचते तसा भगवंतही आपल्याकडे

प्रपंच करत असता सीयीप्रमाणे मध्ये मध्ये भगवंताला आठवणे, ही प्राथमिक पायरी आहे. भगवंताचे स्मरण करत प्रपंच करणे ही, त्यापेक्षा अधिक वरची पायरी आहे; आणि प्रत्येक कर्म भगवंताला अर्पण करणे, ही अत्युच्च पायरी आहे.

ओढला जाईल. भगवंत सहज प्राप्त होईल, म्हणून भगवंताने हे सुंदर वचन सांगितले आहे, 'तस्याहं सुलभःपार्थ'। भगवंताला प्राप्त झालेले महात्मे, दुःखाचे आण असलेल्या क्षणभंगूर पुनर्जन्माला जात नाहीत. भगवंताला प्राप्त झालेल्या साधकांसाठी 'महात्मा' हा शब्द वापरला आहे. गीतेमध्ये महात्मा हा शब्द तीन ठिकाणी वापरला आहे. भगवंत, शब्द अगदी तोलून-मापून व सार्थपणे वापरतात. महात्मा म्हणजे, जो तृप्त झाला, निष्काम झाला तो! माणसाच्या ठिकाणी सामान्यतः असलेले दोष त्याच्यामध्ये अजिबात उरलेले नसतात. जो आत्मनंदगत मग्न असतो तो महात्मा! असा महात्मा अशाश्रवत व दुःखाचे आगर असलेल्या पुनर्जन्माला येत नाही. जन्म हे सर्व दुःखांचे कारण आहे. गर्भास्थेपासून देह सोडोपर्यंत, कोणत्या ना कोणत्यातरी रूपात दुःख भोगावे लागते, पण मग, जगात सुख नाही की काय? आहे ना, नक्की आहे. पण ते अल्प आहे. हे सुख फार काळ टिकत नाही. सुख येते व जाते. ते संपले म्हणून होणारे दुःख अधिक असते. सुखदुःखाचे चक्र एकामागोमाग एक चालूच असते. दुःख माणसाला त्रासदायक होते आणि सुखाची चव लगेच संपून जाते. त्यांत पुन्हा पुन्हा भर पडली तर ठीक, नाही तर सुख मिळत नाही याचेच दुःख होते; म्हणूनच तुकातर बुवा म्हणतात, 'सुख पाहता जवा पाडे दुःख पर्वताएवढे' तर ज्ञानोबा मारुली म्हणतात, प्रपंच म्हणजे विकारांची बाग आहे.

चाळीस वर्षे निष्कलंक राज्य करणाऱ्या, एका राजाने, माझ्या आयुष्यात फक्त चौदा दिवस सुखाचे गेले असे सांगितले, अशी एक कथा आहे. सर्व सुखे ज्याच्या पुढे हात जोडून उभी होती, जो ऐश्वर्यसंपन्न होता, सत्ताधीश होता, त्याची ही स्थिती! तर आपली काय स्थिती? कदाचित ही कथा काल्पनिक असेलही, पण दुःखाची एक अदृश्य तलवार मनुष्याच्या डोक्यावर सतत टांगलेली असते आणि ती पण केसाला बांधलेली असते; हे मात्र सत्य आहे. केस केव्हा तुटेल आणि तलवार केव्हा डोक्यावर पडेल, याचा काय भवसा? म्हणूनच पुनर्जन्माला दुःखालय म्हटले आहे; शिवाय तो अशाश्रवतही आहे. त्याबाबतचे विवेचन पाहू पुढील लेखात!

९८२२८२२२३६

आठवणी सुखाच्या, दुःखाच्या!

आठवणी जी विसरता येत नाही ती. आयुष्य ही आठवणींची एक मालिकाच असते. व्यक्तीगणिक स्मरणशक्तीचा विकास जसा होतो, तसा आठवणींचा संग्रह मेंदूच्या एखाद्या कण्यात होत असेल. मनात आठवणी साठत राहतात, असं आपण समजतो. आता मन ही आपल्या शरीरातील एक संस्था नक्की कुठे काम करते, हे शरीर विज्ञानाचा अभ्यास करणारे सांगू शकतील. ती मेंदूत काम करते की हृदयात? पण, आठवणी या हृदयाशी संबंधित असतात, मग त्या सुखावणाऱ्या असोत की दुखावणाऱ्या असोत; परंतु, मनाशी निगडित असतात, हे मात्र खरे. एखाद्या व्यक्तीच्या आठवणी बालपणापासूनच्या असतील, कदाचित ते बालपण हा त्या व्यक्तीचा सुखाचा काळ असेल. सर्वसाधारणपणे बालपणीचा काळ सुखाचा, असे आपण म्हणतो. पण, सर्वांच्याच बाबतीत तसे नसते. तो काळ सुखाचा नसेल तर मग तो का लक्षात राहावा? कदा आठवणीही लक्षात राहतातच; पण आपण कालांतराने समजूत उमजून त्या उगाळत बसत नाही. परिणामी, त्या विस्मरणगत जातात. आणि, ते योग्यच असते. बालपणी कोणी केलेले लाड जितके लक्षात राहतील, तितकाच कोणी केलेला छळही लक्षात राहील. कोणी केलेल्या लाडाच्या-कौतुकाच्या आठवणी मनाला आयुष्यभर आनंद देत राहतील; त्याउलट म्हणून त्रास देणाऱ्या आठवणी उगाच काढून त्रास कशाला करून घ्यायचा, ही मनाची प्रवृत्ती असते. पुढे शालेय जीवनाचा काळ येतो. या आठवणीं मात्र बहुतांश सुखाच्या असतात. शाळेतील मित्र-मैत्रिणींचा मैत्र विसरता येत नाही. कितीतरी असंख्य आठवणी या काळात मनात कायमच्या घर करून राहतात, मग त्यात लटक्या भांडणाचे प्रसंगही आले. प्रत्येकजण वेगवेगळ्या कौटुंबिक, आर्थिक परिस्थितीतून आलेला असतो. पण शाळेत, वर्गातील बाकावर बसताना हा भेदभाव नसतो. तेथे मनाची निरागसता असते. मधल्या सुट्टीत एकमेकांचे डबे

चवीने फस्त होतात. 'ए तुझ्या आईने केलेला गोड शिरा उद्या डब्यात आण, मला तो गोड शिरा खूप आवडतो. माझ्या आईने केलेलं थालीपीठ तुला आवडतं ना? मी आईला सांगेन.' या आठवणी त्या पदाथांच्या चवीसह लक्षात राहतात. चित्रकलेच्या देशपांडे सरांनी शिकवलेले फ्री हँड ड्रॉइंग, गोखले सरांचे तखंडकरी झंझी, पी.टी.च्या सरांनी घेतलेली मुला मुलांची खो खो स्पर्धा आणि मुलींसमोर मॉनिटर म्हणून उगाचच खाहेला भाव,

हे मूढ स्वराली तिने केलेले कौतुक, जणू मोरपिसाचा स्पर्श. या आठवणी आजही सुखावून जाणाऱ्याच. त्यानंतर संसाराचा मांडलेला डाव, स्वुवातीचे सुखाचे क्षण, रूक्ष नोकरी, बाँसरी वाद, अन्याय, बदल्या, आर्थिक चणचण, मुलांचे बालपणीचे हट्ट पुरवता-पुरवता झालेली दमछाक, त्याचे शिक्षण, यशापयश, त्यांना पायावर उभे करण्याची धडपड, त्यांचे उभे करून दिलेले संसार, सगळ्या-सगळ्या सुखावणाऱ्या, दुखावणाऱ्या आठवणींचे एकावर एक चढलेले स्तर जणू विसरता येत नाहीत आणि लक्षात ठेवण्यावाचून गत्यंतर नाही. मधून मधून उजळणी करायची ती सुखाच्या क्षणांची. मनाला थोडीशी का होईना उभारी येण्यासाठी.

पुढील आयुष्यात वाढून ठेवलेल्या क्षणांचा ना खेद, ना खंत! आठवणींचा पूर्णविराम कधी होतोय त्याची वाट पाहायची त्रयस्थपणे. सुखाच्या क्षणांची बेरीज नसते, फक्त वजाबाकीच! ■■■

शब्दांधा
शिक्षिकांत मुद्देविहाळक

चतुरगोणी सहल आणि मुर्लींना चिंचा काढून देण्यासाठी भाव खात झाडावर चढलेला आणि पडलेला पय्या खांडेकर, या सगळ्या-सगळ्या आठवणी कालच घडून गेल्यासारख्या वाटतात. नंतरचा काळ कॉलेजच्या रोमांचित करणाऱ्या आठवणींचा. प्राध्यापकांची घेतलेली फिरकी, पिरियेडला दांडी कितीतरी असंख्य आठवणी या काळात मनात कायमच्या घर करून राहतात, मग त्यात लटक्या भांडणाचे प्रसंगही आले. प्रत्येकजण वेगवेगळ्या कौटुंबिक, आर्थिक परिस्थितीतून आलेला असतो. पण शाळेत, वर्गातील बाकावर बसताना हा भेदभाव नसतो. तेथे मनाची निरागसता असते. मधल्या सुट्टीत एकमेकांचे डबे

९७६७१५२६०८

ज्ञानदेवपृत संगती

श्रीगीता महाभारताचे हृदय की टिगळ असे फार मोठे वादंग उठले. हृदयवादी आपला पक्ष हिरिरीने मांडतातच, तसेच टिगळवाद्यांवर तुटूनही पडतात. यात भाव पक्ष प्रबळ तर बौद्धिक पक्ष दुर्बळ, असे चित्र दिसते. टिगळवाद्यांचे म्हणणे थोडसे ध्यानी घेतले, तर हा वाद बराच सौम्य होईल... एक तर अर्जुन अद्वितीय क्षात्रतेजस्वी धनुर्धर - त्याने देवशत्रू नि वातकौचांचा समूळ नाश केला. साक्षात शंकराला आपल्या धनुर्विद्येची चुणूक दाखवली! विराटनगरीत भीष्मद्रोणकर्ण इ. शूरवीरांना धाराशाही करून त्यांची वस्त्रे काढून घेतली! हे त्याचे पराक्रम एकट्यानेच केले आहेत! अशा त्या शूर धनुर्धर अर्जुनाला मोह झालाच कसा? मोह झाला नाही तर गीतोपदेशाची आवश्यकताच काय? हे गीताप्रकरण नंतर कुणीतरी घुसडले, असे टिगळवाद्यांचे म्हणणे! महाभारताची साक्ष ही या मताला पुष्टी देणारीच आहे- महाभारतातील भीष्मपर्वत हे प्रकरण आहे. (भी.प.अ.२५ ते ४२) पुढच्याच ४३ व्या अध्यायात गीतेच्या श्लोकांची संख्या वक्ता श्रीकृष्णानुसार दिली आहे. ती आता उपलब्ध गीतेशी कथमपि जुळत नाही.

विस्तृत टीका लिहून त्याच्या महिम्यात भरच घातली. तथापि, या ग्रंथातील अध्यायांची परस्परसंगती लावणे हे दुर्धर कार्य करताना भाष्यकार-टीकाकारांना यद्वातद्दा करावे लागल्याचे दिसते. पैकी काही अध्यायांची संगती गीतेने स्वतःच लावली आहे. पण, संगती म्हणजे

काय? हे सर्वादी समजून घ्यावे लागेल- एखाद्या अध्यायातील विषयांश राहिला आहे, तो सांगण्यासाठी पुढचा अध्याय सांगणे, हे एक संगतीचे लक्षण होय किंवा श्रोत्यांने प्रश्न विचारला, म्हणून त्याचे उत्तर देणे यासाठी पुढचा अध्याय आला, हे ही एककारण संभवते किंवा एखाद्या विषयांशाचे अधिक स्पष्टीकरण देण्यासाठी आणि एक अध्याय वाढला, हेही शक्य आहे. असे असेल तर संगती लावणे सोपे जाते. भाष्यकार-टीकाकार आपल्या मतानुसार संगती लावतात.

श्रीगीतेमध्ये संगतीचे हे सारे प्रकार हाताळले आहेत. प्रथमाध्याय अर्जुन मोहित झाला आणि या 'युद्धात गुरु वडीलधारे, सगे सोयरे मारवे लागणार, त्यामुळे रक्ताने बरबटलेले राज्यवैभव नको' असे म्हणत न योत्ये - मी युद्ध करणार नाही - असे सांगून 'रथोपस्थे उपाविशत' (गीता अ. १.४७) त्याने रथाच्या मागील भागात बसकण मारली. तेव्हा श्रीकृष्णाने आधी त्याची टर उडवली- 'बेडकाने साप गिळवा, कोल्ह्याने सिंहाशी झांबावे, अंधाराने सूर्य झाकावा.' जन्मांधाला वेड लागणे, तैसे हे शहाणपण तैसे. दिसतसे। (ज्ञा.२-९३) नंतर त्याला उपादेश देत सांख्ययोग सांगितला.

यावर सांख्य श्रेष्ठ, तर मला या रक्तरंजित कर्मात का प्रेरित करतोस? तुझे हे द्विधा बोलणे ऐकून मी गोंधळलो आहे. तेव्हा 'मज विवेकु

सांगावा। मन्हाटाजी।।(ज्ञा३-१७) अर्जुनाच्या या प्रश्नामुळे तृतीया अध्यायाची द्वितीयाशी संगती जुळते. भाष्यकार मात्र वेगळ्यारीतीने संगती लावतात. सांख्यच श्रेष्ठ म्हणून कर्माचा त्याग करावा, असा अर्थ लावून, तो हे हिंसाप्रधान युद्धकर्म त्यागील, असे वाटल्याने त्याला कर्मयोग सांगितला, असे हे मत आहे. ज्ञानदेवांना वाटते- 'ज्ञानाचा महिमा सांगताना कर्म गौण ठरले, म्हणजे ते त्यागवे असे मुर्खीच नाही. सांख्य ज्ञानिजांसाठी, सामान्यांसाठी कर्म योगच, हे पटवावे, म्हणून तृतीयाध्यायात कर्माचे स्वरूप निरूपिले.' असे मत नोंदून तृतीयाध्यायाची संगती लावली आहे.

आता चतुर्थाध्याय. स्वतः गीताकारच अध्यायारंभी 'इमं विवस्वते...' इत्यादी शब्दांनी पूर्वाध्यायाशी संबंध सांगतात. शंकराचार्य मात्र गीतेचा सन्यासपर अर्थ करतात, म्हणून त्यांनी कर्मयोगाचा विवस्वानु-मनु- इ. श्वाकु अशा परंपरेने तो पूर्वीपासून चलत आलेला वसा आहे, त्यात नवे काही नाही, असे भगवंतांचे मत असल्याचा निर्वाळा देतात. तर ज्ञानदेव 'जरा हटके' संगती लावतात. 'ज्याला वैराग्याचा स्पर्श नाही, विवेक नाही, त्यांच्यासाठी कर्मयोगच' असे निरूपण करून चौथ्याचा तिसऱ्याशी संबंध जुळवला आहे.

पुढे पाचवा अध्याय. स्वतः गीतेनेच अर्जुनाच्या प्रश्नाचे पूर्वाध्यायाशी नाते दृढ केले आहे. आचार्य वेगळे विवेचन देतात- सर्व कर्माचा त्याग करून सन्यासमार्गाने मोक्ष मिळवावा, हे सांगत-सांगत कर्मेही करावीत, असे श्रीकृष्णाचे म्हणणे ऐकून अर्जुनाची द्विधा मनःस्थिती झाली, म्हणून त्याने विचारले- सन्यास श्रेष्ठ की कर्म श्रेष्ठ, हे मला नीट उमगले नाही, काय खरे-उचित? असे त्याचे स्वरूप आहे. परंतु, ज्ञानदेव यावर वेगळे मत मांडतात- 'अर्जुन म्हणाला, सन्यासाही श्रेष्ठ, कर्मही श्रेष्ठ असे, 'द्वयर्थ हे बोलता।' (ज्ञा.५.३) म्हणून मी गोंधळलो आहे, तरी मला समजेल अशा भाषेत सांगा, असे प्रार्थिले म्हणून त्या प्रार्थनेच्या उत्तरात पाचवा अध्याय निरूपिला आहे.

पूर्वाध

'गती' मान गॅलिलिओ!

गॅलिलिओ यांनी गतीबद्दल फार महत्त्वाचे संशोधन केले आहे. अॅरिस्टॉटल यांनीही गतीसंबंधी भाष्य केलेले आहे. पण, ते भाष्य गती कशी होते यासंबंधी होते. गॅलिलिओ यांना मात्र गती कशी पेशा का व कोणत्या परिस्थितीत होते, हे शोधून काढण्यात जास्त रस होता. घड्याळाचे लोलक एका विशिष्ट वेळेत किती व कसे फिरते व एक फिरण्याने वेळेला एका विशिष्ट वेळेत कसे बंदीस्त करता येते याचा वेध त्यांनी घेतला होता. ही वेळ त्यांनी एका गणितीय समीकरणाने बांधली, ज्याचा उपयोग आजही आपण जसाच्या तसा करतो आहोत.

गॅलिलिओ यांचा गतीचा अभ्यास अगदी वैज्ञानिक पद्धतीने सुरु होता. त्यांनी घसरगुंडीसारख्या अनेक गुळगुळीत फळ्या तयार केल्या होत्या व या फळ्यांवरून ते वेगवेगळ्या प्रकारचे चेंडू खाली सोडत होते. या फळ्या वेगवेगळ्या कोनात आडव्या-उभ्या रेषेत उभ्या केल्या जायच्या व त्यावरून चेंडू घरंगळत खाली सोडले जायचे.

अॅरिस्टॉटल व त्यानंतरच्या विचारवंतांनी गतीसंबंधी अनेक प्रकारचे भाष्य करून ठेवले होते. पण, या साऱ्या भाष्यात एक प्रकारचे साम्य होते. त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे जेव्हा एखादी वस्तू जोरात फेकली जाते, तेव्हा ती वक्र रेषेत खाली पडते. गॅलिलिओ यांनी जेव्हा सूक्ष्मपणे याचा अभ्यास केला, तेव्हा त्यांच्या लक्षात आले की, फ कलेल्या दासगोळ्याचा किंवा धनुष्यबाणातून सुटलेल्या बाणाचा प्रवास वक्रकार नसून, 'पॅराबोला' सारखा असतो. पण, जेव्हा एखादा पदार्थ उंचीवरून खाली सोडला तर तो सरळ रेषेत प्रवास करतो. त्याच्या दिशेत जरी कोणताही बदल झाला नाही तरी त्याच्या गतीत जरूर होतो. जसजसा हा पदार्थ खाली-खाली जातो, तसतसा तो अधिक गतीने खाली पडतो. एका सेकंदात जेवढे अंतर कापले जाते, त्याच्या दुसऱ्या सेकंदात डबल अंतर कापले जाते. म्हणजेच, दुसऱ्या सेकंदात पहिल्या सेकंदापेक्षा चारपट, तिसऱ्या सेकंदात नऊ पट, चौथ्या सेकंदात सोळा पट अंतर कापते. अंतर व वेळेतील हा परस्परसंबंध पहिल्यांदा गॅलिलिओ यांनी शोधून काढला.

ज्याप्रमाणे कॉपर्निकस यांनी अवकाशीय घटकांची मांडणी दुर्बिणीच्या मदतीशिवाय केली होती, अगदी त्याप्रमाणे गॅलिलिओ यांनीही वेळ व अंतराचा परस्परसंबंध अचूक घड्याळाच्या मदतीशिवाय शोधून काढला होता. सतराव्या शतकात इटलीत कोणत्याही प्रकारचे वेळेचे प्रमाण नव्हते. त्याकाळी अंतराचा फक्त अंदाजच बांधला जायचा. हे अंतर एखाद्या माशीच्या डोळ्यांच्या अनुषंगाने किंवा केसाची रंदा, धान्याची रंदा, हा-ताची लांबी प्रमाण मानून मोजले जायचे, त्यामुळे अंतराची एक सर्वसमावेशक व्याख्या संपूर्ण इटलीत अस्तित्वात नव्हती. असे असूनयुद्धा गॅलिलिओ यांनी आपली स्वतःची पद्धत विकसित केली व त्याआधारे आपले प्रयोग पार पाडले. गॅलिलिओ यांचा आणखी एक सुप्रसिद्ध प्रयोग लिसाच्या कलत्या मनोऱ्याशी निगडित आहे. हा प्रयोग खरोखर झाला किंवा नाही, झाला असेल तर तो केव्हा झाला याबद्दल ठामपणे कोणी सांगू शकत नाही. पण, काही वर्षांपूर्वी गॅलिलिओ यांच्या एका विद्यार्थ्याने या प्रयोगाबद्दल लिहून ठेवले आहे. गॅलिलिओ या मनोऱ्याच्या आठ मजल्यांवर वक्र शिड्या चढून त्याच्या टोकांवरून जड व हलक्या प्रकारच्या वस्तू टाकून त्यांची

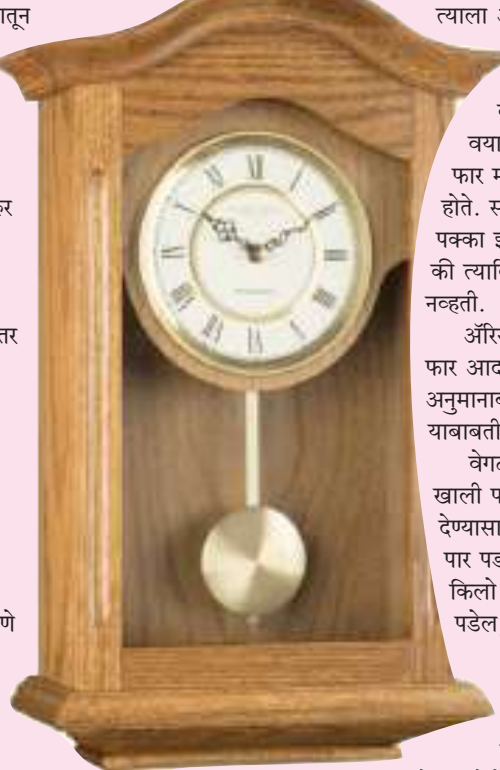
गॅलिलिओ यांचा गतीचा अभ्यास अगदी वैज्ञानिक पद्धतीने सुरु होता. गॅलिलिओ यांनी गतीबद्दल फार महत्त्वाचे संशोधन केले आहे. वैज्ञानिक परिभाषा पक्की करण्यासाठी व परंपरागत पद्धतीने जे चुकीचे संस्कार प्रत्येक पिढीवर केले जात होते त्याला आळा घालण्यासाठी गॅलिलिओ यांचा प्रयत्न सुरु होता.

गती मोजत असत. हा प्रयोग करण्याचे प्रयोजन अॅरिस्टॉटल होते. अॅरिस्टॉटल यांनी आधी लिहून ठेवले होते, की जड वस्तू जोरात व हलक्या वस्तू हळू खाली पडतात. अॅरिस्टॉटल यांच्या कथनीचा इतका मोठा प्रभाव त्यांच्या व नंतरच्या विचारवंतांच्या मनावर पडला, की गॅलिलिओ यांनी सांगूनसुद्धा त्यांच्यावर कोणी विश्वास ठेवायला तयार

वेध
प्रवीण गवळी

नव्हते. वैज्ञानिक परिभाषा पक्की करण्यासाठी व परंपरागत पद्धतीने जे चुकीचे संस्कार प्रत्येक पिढीवर केले जात होते त्याला आळा घालण्यासाठी गॅलिलिओ यांचा

प्रयत्न सुरु होता. ज्यावेळी हा प्रयत्न गॅलिलिओ यांनी केला, तेव्हा त्यांचे वय (२५) वर्षाचे होते. या काळाच्या वयात अॅरिस्टॉटल यांच्या दार्शनिक तत्त्वाचे फार मोठे ओझे गॅलिलिओ यांच्या खांद्यावर होते. समाजमानावर एक प्रकारचा विचार पक्का झाला होता व तो इतका ठाम होता, की त्याविरुद्ध बोलणाऱ्याबद्दल गय केली जात नव्हती.

अॅरिस्टॉटल यांच्याबद्दल गॅलिलिओ यांना फार आदर होता. पण, त्यांच्या चुकीच्या अनुमानाबद्दल काहीही बोलायचे नाही, याबाबतीत मात्र त्यांची मत वेगळी होती. वेगळ्या वजनाच्या वस्तू वेगवेगळ्या गतीने खाली पडतात, या चुकीच्या मान्यतेला शह देण्यासाठी गॅलिलिओ यांनी हा प्रयोग सर्वासमक्ष पार पडला होता. दहा किलोचा चेंडू एक किलो वजनाच्या चेंडूपेक्षा दहापट वेगाने खाली पडेल, हा अॅरिस्टॉटल यांचा सिद्धांत होता.

जेव्हा हे दोन वेगवेगळ्या वजनाचे चेंडू खाली एकाच वेळी सोडले गेले, तेव्हा ते एकाचवेळी जमिनीवर आपटले नाहीत. त्यांच्यात सूक्ष्म फरक होता. जेवढा वेळेचा फरक अॅरिस्टॉटल यांनी सांगितला होता, त्याच्या तुलनेत हा फरक अतिशय कमी होता. हा फरकसुद्धा हवेच्या घर्षणाने निर्माण झाला होता, हे गॅलिलिओच्या लक्षात आले होते. इतरांच्याही लक्षात आले असणार; पण अॅरिस्टॉटल यांचा प्रत्येक शब्द प्रमाण माननाऱ्या विचारवंतांना गॅलिलिओ यांचे सारे तर्क, सारे प्रयोग मिथ्या वाटत होते. त्यांचा हा प्रयोग व त्याआधारे काढलेल्या अनुमानाचे कौतुक व स्वीकृती लागलीच मिळाली नाही. पण, आधुनिक काळात त्यांचे हे योगदान किती महत्त्वपूर्ण होते, याची जाणीव सर्वांनाच आहे. त्याबद्दल त्यांचे भरभरून कौतुक सदोदीत होत राहणार आहे.

पुढच्या लेखात त्यांनी आणखी कोणते शोध लावले आहेत, याचा आढावा घेऊया, तसेच त्यांच्या शोधाचा कसा व कोणता फायदा त्याकाळाच्या समाजाला झाला, याचाही छोटसा वेध घेऊया..

आचार्य विनोबा भावे एक दूरदर्शी तत्त्ववेत्ता, शिक्षण तज्ज्ञ, क्रांतिकारक संत, वैश्विक मूल्ये जपणारे, अध्यात्मिक आणि तितकेच विज्ञाननिष्ठ, विरक्त जीवन जगणारे, एक ऋषितुल्य माणूस. विनोबांच्या १२५ व्या जयंती वर्षाच्या निमित्ताने त्यांचा जीवनपरिचय करून देणारी ही लेखांची मालिका...

धृतीचे शिक्षण

बौद्धिक शारीरिक व भावनिक अथवा मानसिक विकास म्हणजे शिक्षण अशी शिक्षणाची व्याख्या केली जाते. औपचारिक विषयांच्या अध्ययनाने बौद्धिक विकास, तर खेळांच्या व इंद्रिय विकासाच्या माध्यमातून शारीरिक विकास होतो, हे आपण सहज समजू शकतो. त्याचा अभ्यासक्रमही तयार केलेला आहे. परंतु, मानसिक विकास किंवा भावनिक विकास म्हणजे नेमके काय आणि ते शालेय शिक्षणात कसे आणायचं, याची नेमकेपणाने मांडणी फारशी झालेली दिसत नाही. पण, विनोबांनी या विषयावरसुद्धा सविस्तर मांडलेले आहे. किंबहुना, मानसिक-भावनिक, म्हणजेच आत्मीक विकास हा त्यांच्या शिक्षणाविषयक तत्त्वज्ञानाचा गाभाच आहे, असे म्हणणे वाकगे ठरणार नाही. धृतीचे शिक्षण हादेखील त्यांनी मांडलेल्या आत्मीक-भावनिक शिक्षणाचा एक भाग आहे. धृती म्हणजे धीर. धीर धरणे म्हणजे स्वतःच्या मनावर, भावनांवर नियंत्रण ठेवणे. खर तर, धीर धरणे ही गोष्ट लोक इतकी गांभीर्याने घेत नाहीत. पण, आपल्या दैनंदिन जीवनातील इतक्या गोष्टींशी, घटनांशी याचा थेट संबंध आहे, की धृतीचं शिक्षण घेतल्याशिवाय आपण जीवनात यशस्वी होऊच शकणार नाही. अगदी लहान वयापासून धृतीचं शिक्षण सुरु होतं. अगदी तान्हें बाळदेखील भूक लागली, की आईकडे दुधाची मागणी करतं; परंतु आईने त्यालाजवळ घेऊन दूध पाजूनपर्यंत त्या बाळाला धीर धरणं भाग असतं. लहानपणापासून धीर धरायला मुलांना आपण शिकवलं नाही तर त्यांच्या मागण्यांचं रूपांतर हट्टात होतं, हट्टाचं रूपांतर दुराग्रहात आणि हा दुराग्रह त्यांच्या मोठेपणी व्यसनधीनता, हिंसाचार, भ्रष्टाचार, अत्याचार अशा अनेक व्यक्रियेत, कौटुंबिक आणि सामाजिक समस्यांमध्ये परिवर्तित होऊ शकतो. धृतीचं शिक्षण म्हणजे भावनांवर नियंत्रण ठेवायला शिकणं, इन्द्रियांवर नियंत्रण ठेवायला शिकणं, म्हणजेच आपल्या वर्तनावर नियंत्रण ठेवायला शिकणं. लहान मुल असो व वृद्ध माणूस, प्रत्येकाला हवीशी वाटणारी गोष्ट पटकन मिळावी, ही इच्छा असतेच. लहान मुलांना आवडीचा खाद्यपदार्थ दिसला,

की लगेच हवासा वाटणार हे अगदी बालसुलभ आहे. परंतु, तो पदार्थ मिळविण्यासाठी अधीर होऊ नये, हट्ट करू नये, याचे शिक्षण मुलांना दिले गेले पाहिजे.

कदाचित, तो पदार्थ आपल्याला कधीच मिळणार नाही. अशा वेळेस नकार स्वीकारण्याची मुलांची तयारीही असायला हवी. पण, कोणतीही गोष्ट मागता क्षणी हातात पडते, अशी सवय आजूबाजूच्या प्रौढ व्यक्तींनी लावली असेल तर, ते मूल कधीच मागे हटत नाही. आपल्या मागण्या पूर्ण करण्यासाठी नेहमी हट्ट धरून बसते. याउलट, धीर धरणं मूल आपली मागणी मोठ्या माणसांकडे सांगेल; परंतु मिळेपर्यंत शांत राहील. आनंद, दुःख, राग, अशा सर्वच भावना व्यक्त करताना अधीर बनणार नाही. अशी मुलेच संयमी जीवनाकडे सहजपणे जाऊ शकतील. धीर धरण्याचे शिक्षण हे अनुभवजन्य असावे लागेल. धीर धरण्याची सवय लागली म्हणून मुद्दाम काही नकार, उपेक्षा, निराशा, स्वीकाराव्या लागतील असे आपले विचार मांडताना किंवा दुसऱ्याचे विचार ऐकतानादेखील धीर धरावा लागतो. धीर धरण्यामध्ये, दुसऱ्याच्या अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचाही आदर अभिप्रेत आहे. दुसऱ्याचं मत आपल्यापेक्षा वेगळं असू शकतं, ते धीरानं स्वीकारणं म्हणजेच, दुसऱ्याच्या वैचारिक

स्वातंत्र्याचा आदर करणं आहे. आपण पाहतो की, सोळा-सतरा वर्षांची मुलेही काही गंभीर गुन्हा करतात, कोण्या मुलीने प्रेमाला नकार दिला तर तिच्यावर अॅसिडचा अथवा तत्सम हल्ला करतात, मित्र-मैत्रिणींच्या आग्रहाखाली व्यसनी पदार्थांचे सेवन करू लागतात. अशा अनेक घटना आज घडत आहेत. धीराने विचार करून, वाईट गोष्टीला नकार देणं

किंवा स्वतःला मिळालेला नकार धीराने पचवणं, या दोन्ही गोष्टी करता न आल्यामुळे या सगळ्या समस्या निर्माण होत आहेत. सधोवतालचे प्रौढ लोक मुलांशी किती धृतीने, संयमानं वागतात, याचा अप्रत्यक्ष परिणाम मुलांच्या धृती शिक्षणावर होतच असतो. रंगेत उभ्या असलेल्या माणसांनी ढकलाढकली करणं, ट्रॅफिक सिमल लागलेला असताना जोरजोरात हॉर्न वाजवणं, पंगतीत जेवायला बसलेले असताना सर्वांना वाहून होण्यापूर्वी जेवायला सुरुवात करणं, अथवा आजच्या फेसबुक व व्हाट्सअॅपच्या जमान्यातील उदाहरण घ्यायचे झाले तर, एखादी पोस्ट टाकल्यानंतर छोट्याशा चुकीसाठी प्रौढ माणसांनी मुलांना कठोर शिक्षा देणं, घडलेल्या गोष्टीचा विचार न करता आततायिपणे प्रतिक्रिया देणं, परिस्थितीचे भान न ठेवता एखादी असभ्य कृती करणं, या सर्वच गोष्टी समाजात धृतीच्या शिक्षणाचा अभाव

असल्याचेच दर्शवितो. असेच सगळे चित्र जर प्रौढ माणसांच्या वर्तनातून मुलांना दिसत असेल तर आजची मुले धीर धरायला शिकणार कशी? दैनंदिन जीवनात जर अशी सर्व अधीरता, अस्वस्थता, असहिष्णुता, असंयम याची उदाहरणे मुलांना दिसत असतील आणि अनेपचारीक पद्धतीने धृतीचे धडे मुलांना मिळत नसतील, तर पुन्हा हे शिक्षण जाणीवपूर्वक शालेय औपचारिक शिक्षणातून झाले पाहिजे, असे वाटणे चुकीचे ठरणार नाही. वर्गात कोणताही विषय शिकत असताना उत्तर येत असेल, उत्तर देण्यासाठी हात वर केलेला असेल, तरीसुद्धा आपल्याला उत्तर विचारले जाईल याची शांतपणे वाट पाहणं या छोट्या कृतीपासून, परीक्षेच्या वेळेस एखाद्या प्रश्नाचे उत्तर येत नसले तरीसुद्धा कुणालाही न विचारण्याचा किंवा कोणाच्याही उत्तर पत्रिकेमध्ये डोकानून न पाहण्याचा संयम बाळगणं, एखाद्या खेळाच्या सामन्यात आपला पराभव होतो आहे हे लक्षात आल्यानंतरदेखील विरोधी गटाशी शांत वर्तन ठेवणं अथवा यशस्वी झाल्यानंतरही उन्मादाने नाही तर संयमाने-धीराने आनंद व्यक्त करणं यासारख्या अनेक सवयी मुलांमध्ये रुजपर्यंत विविध शैक्षणिक अनुभव मुलांना शाळेत देणे आवश्यक आहे. यातूनच पुढे जाऊन धीरोद्दत, विचारी, संयमी पिढी निर्माण होऊ शकेल. (अध्यक्ष, विनोबा आश्रम, गागोदे)

कविता

गीत गंधाळले गावे

कळ्यांनी फूल होताना जरा रात्रीस जागावे आणि उमलून येताना गीत गंधाळले गावे... कळीची पाकळी उमले घेत वाऱ्यावरती झोके असे झुलता कितीवा पण टोचती कंटकी टोके तरी अलवार फुलण्याचे कळ्यांना वेड लागावे आणि उमलून येताना गीत गंधाळले गावे कळ्यांनी फूल होताना... पिसारे पाचूचे भवती पालवीतून मोहरावे नव्या कोंबात फांदीचे वसंती स्वप्न बहरावे अशा रात्री तृणावरती जुईचे चांदणे व्हावे आणि उमलून येताना गीत गंधाळले गावे कळ्यांनी फूल होताना.....

- कवयित्री स्मिता सहस्रबुद्धे

